

EEN 'VAN DIJCK' IN TIENEN?

Nieuwe gegevens over het schilderij uit het hoofdaltaar in de kerk van Onze-Lieve-Vrouw ten Poel in Tienen.

Tijdens de zomermaanden van 2012 voerde Inge Noppe in opdracht van de kerkfabriek van Onze-Lieve-Vrouw ten Poel noodzakelijke instandhoudingswerken uit aan het schilderij de Kruisoprichting in het hoofdaltaar. Prioritair ging het om de conservatie van het doek waarbij Inge nauwkeurig de opeenvolgende behandelingen beschreef. Eerst fixeerde zij de picturale laag waarna het doek zowel aan de voor- als aan de achterzijde werd ontstofft, behandeld tegen schimmel en insecten en het spieraam werd gecontroleerd. Daarna ontdeed zij de picturale

laag met een heel zachte kwast van stof waarna een oppervlakkige reiniging volgde op basis van gedemineraliseerd water. Dan werd de oude vernislaag verlicht of verwijderd en werden lacunes met mager mastic opgevuld. Hierover bracht zij een tussenvernis aan waarop de retouches werden uitgevoerd. Tenslotte moest een slotvernis het doek beschermen tegen externe factoren.(1)

Bij het ontstofften van het doek kwam een monogram tevoorschijn maar bovenal ontdekte Inge bij het verwijderen van de oude vernislagen, onder twee overschilderingen een oud schenkingsopschrift. Dit opschrift verplichtte ons tot een grondige herinterpretatie van het ontstaan van het schilderij!

Met de gegevens waarover wij beschikten werd het ontstaan van het schilderij tot voor de restauratie gesitueerd rond 1700 (2) Het hoofdaltaar met schilderij behoorde oorspronkelijk tot het meubilair van het Rooklooster in Oudergem.

Prior Adriaan van der Reest liet tussen 1635—1638 het marmeren altaar optrekken in de zijn kloosterkerk. Het pronkstuk van dit altaar was ongetwijfeld een schilderij dat de prior bestelde bij P.P. Rubens. Het stelde de onthoofding van Sint-Paulus voor, de patroonheilige van de kerk. Tijdens de belegering van Brussel door de Franse troepen in 1695, brachten de kanunniken het doek van Rubens veiligheidshalve over naar de Sint-Catharinakerk in de stad. Omdat zij dit schuiloord weinig betrouwden verhuisden zij het schilderij daarna naar de kapel van Sint-Elooi waar het door de bommen echter vernield werd. Tot nu toe nam men aan dat de monniken na de onlusten een kopie van de Kruisoprichting van de hand van Antoon Van Dyck bestelden voor hun hoofdaltaar.

Ten gevolge van het decreet van keizer Jozef II van 17 maart 1783 dat gelastte tot de opheffing van onnutte kloosters, werd het Rooklooster opgeheven op 13 april 1784. Op de koopdag van de kerkgoederen op 20 mei van dat jaar toonden de klerken van Onze-Lieve-Vrouw zich nadrukkelijk. Zij verwierven het hoofdaltaar en organiseerden het transport van de verschillende onderdelen naar Tienen.

Pappaert, pastoor in de Marollen kon het schilderij op de kop tikken maar na enig overleg wist burgemeester Goelens het doek van hem over te kopen voor 53 gulden 11 stuivers.

P. V. Bets bracht het doek in verband met de Antwerpse schilder N. De Backer. Deze bewering steunde op een handschrift van de Tiense Onze-Lieve-Vrouwebroeder Jan Ambroos dat hij kon inzien; een foute bewering zoals nu blijkt!

Tijdens het verwijderen van oude vernislagen kwam onderaan links op het doek, onder een tweede overschildering en dus op de eerste picturale laag, bij de kruik volgende inscriptie te voor schijn: *ECCLESIAE S. PAULI APLI IN RUBRA VALLE/ OFFEREBAT VIIS PATER HENRICUS A FLANDRIA/ SANCTIMONIALIBUS IN FACONS ANTVERPIAE/ A SACRA CONFESSIONE/ 1635*. Vrij vertaald zegt de tekst dat pater Henricus Van Vlaanderen van de apostel Pauluskerk in Rooklooster, uit godsvrucht dit schilderij in 1635 (september?) schonk aan de zusters van het Faconsklooster in Antwerpen.

Henricus Van Vlaanderen was van 18 november 1626 tot aan zijn dood op 22 april 1640 rector van het Domus beatae Mariae in Facons in Antverpia. Dit was een klooster van reguliere kanunnikessen van Sint-Augustinus, vaak Valkenbroec geheten. Vandaag rest van dit klooster nog een portaal langs het beruchte Falconplein in Antwerpen.(3) De Antwerpse zusters onderhielden goede relaties met hun Tiense collega's uit Barberendal. Na de verwoesting van de stad in 1635 ving en zij voor een jaar vier zusters op!(4)

H. Van Vlaanderen schonk het schilderij in 1635 aan het klooster! Het doek was een getrouwe kopij van de Kruisoprichting die Antoon Van Dyck in 1630— 1631 vervaardigde voor de Onze-Lieve-Vrouwekerk in Kortrijk. De opdrachtgever was kanunnik Braye die het schilderij bestelde voor een altaar dat hij liet oprichten in de kapel van de heiligen Blasius en Nicolaas.(5)

Tussen het origineel en de kopij lag dus maar een periode van maximum vier jaren. Kende H. Van Vlaanderen de Kortrijkse kanunnik of was hij zo thuis in de Antwerpse kunstenaarswereld dat hij het reilen en zeilen in het atelier van A. Van Dyck op de voet volgde? Aannemelijker is de stelling dat een zus van A. Van Dyck behoorde tot de kloostergemeenschap en dat via haar het werk van haar broer bekend was bij H. Van Vlaanderen.

Gelet op de nauwe contacten die er ongetwijfeld waren tussen het Antwerpse klooster en Rookklooster in Oudergem zou men kunnen veronderstellen dat de kanunniken na het verlies van hun schilderij van Rubens in 1695 een beroep deden op de Falcontinen en de Kruisoprichting verwierven voor hun hoofdaltaar. Allicht moest het doek wel aangepast worden aan de afmetingen uit hun hoofdaltaar. Het onderzoek van de drager dat Inge Noppe uitvoerde toont immers aan dat het schilderij aan de vier zijden met aangenaide stroken werd vergroot. Het centrale rechthoekige deel is 279 cm hoog en 224 cm breed; met de aangezette stukken is het schilderij 423 cm hoog en 270,5 cm breed.⁽⁶⁾

Gelet op de nieuwe omgeving waarin de Kruisoprichting moest functioneren is het verleidelijk om aan te nemen dat bij de aanhechting van de onderste horizontale strook canvas het schenkingsopschrift werd overschilderd. In vergelijking met het originele doek uit Kortrijk werd het tafereel onderaan uitgebreid met een aantal voorwerpen zoals een kruik, een grote ronde schaal en een lans.

De picturale kwaliteit van het centrale deel van het schilderij is zeer groot en benadert het origineel uit de Onze-Lieve-Vrouwekerk in Kortrijk. Dit is natuurlijk onvoldoende om het doek toe te schrijven aan Antoon Van Dyck. Bovendien ontdekte I. Noppe bij het ontstoffen van de picturale laag een duidelijk monogram op het blad van de spade. Tot nu kon dit nog niet geïdentificeerd worden: wijst het monogram naar een schilder, naar een restaurateur...?

Verder kunsthistorisch onderzoek zal misschien ooit een antwoord bieden op deze vraag.

Staf Thomas•

1 Deze gegevens komen uit het behandelingsrapport dat Inge Noppe opstelde in september 2012.

2. STAF THOMAS, Inventaris van het kunstpatrimonium van de stad Tienen. De kerk van Onze-Lieve-Vrouwe ten Poel. 1. Kunstwerken, Tienen, 1989, nr. 43, p. 35-37 en nr. 110, p. 85—86

3 W. KOHL, E. PERSOONS en A.G. WEILERS, Monasticon Windeshemense, Teil 1: Belgien in Archief- en Bibliotheekwezen in België, extra nummer 16, Brussel, 1976, p. 223—235.

4 ANTWERPEN, ARCHIEF BISDOM, K92 - CHRISTOPHORUS CAERS, Register van het beginsel, voortganck ende gedenckweerdichste geschiedenissen midtsgaders van alle de brieven van de renten, landen, hoeven, etc. des cloosters van O.L.Vrouwen-Dael in Valckenbroec genoemd Facons, fol. 75v° - 76r°.

5 CHRISTOPHER BROWN en HANS VLIEGHE, Van Dyck 1599—1641, Gent en Amsterdam, 1999, nr. 61, p. 228—231.

6 We geven telkens de grootste afmetingen weer omdat er een minieme verschillen zijn tussen de boven- en de onderzijde.